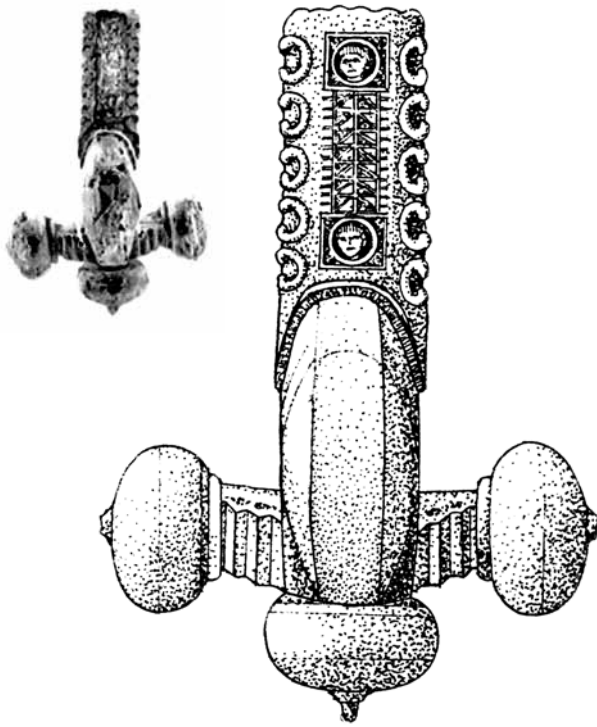

Стевче ТОДОРОВСКИ

ЛУКОВИЧЕСТИ ФИБУЛИ ОД БИТОЛА И БИТОЛСКО

Сл. 1. Хераклеја, позлатена луковичеста фибула
(фотографија и цртеж)

Fig. 1. Heraclea Lyncestis - bilbous with appearance
of garlic gilded with gold

Во текот на 50-тите години од XX век, северно од Хераклеја, кај Буковските гробишта, во дворот на бившата фабрика “Прогрес”, која е во склоп на некрополата на античкиот град Хераклеја Линкестис, постоела засводена гробница¹ која сега е уништена со прокопување на каналот што ги собира водите од некогашната река Курделес. Во оваа гробница е пронајдена луковичеста фибула, со големина 9,8 x 6,5 см. украсена со гравирање и позлата. Поради скршениот дел на средината, лакот е исполнет со гипс и таа е свртена малку налево со средишниот дел. На стопата се наоѓаат украси од гравирани лента свиткани во “С” спирали од двете страни по 5, а

¹ И. Микулчиќ, Доцно римски гробови од Скупи. Годишен зборник на Филозофски факултет, Кн. 26, Скопје 1974, 136, Бел. 63; истиот. Хераклеја Антички град во Македонија, Скопје 2007, 144.

на краевите на ногата, лево и десно, по еден лик на млади мажи, најверојатно синовите на Теодосиј I (Хонориј и Аркадиј). Завршоците на горната страна се три обли форми во облик на луковичест тип крстообразна форма (Zwieblknopffibel) ниело техника. Според типологијата на луковичестите фибули што ја направил Е. Келер, му припаѓа на типот 5.² Според табелата, датирана е меѓу 370 - 400.³ Ваквите фибули се делеле на заслужни лица по повод значајни прослави, со цел да се афирмира царскиот дом и неговите членови.⁴

Да ја споменеме и златната луковичеста фибула од с. Секирани.⁵ Изработена е од сурово злато, трите луковичести завршоци се затапени. Слична е со типот 3, а според Е. Келер, датирана е некаде меѓу 340 - 360 год.

Во Завод и Музеј - Битола има уште 3 бронзени фибули од с. Живојно. Првата е идентична на типот 4С, датирана во 360 - 370 год. според Келер, втората е идентична на типот 3В датирана во 350 - 360 год. и третата е 4 А датирана во 340 - 360 год.

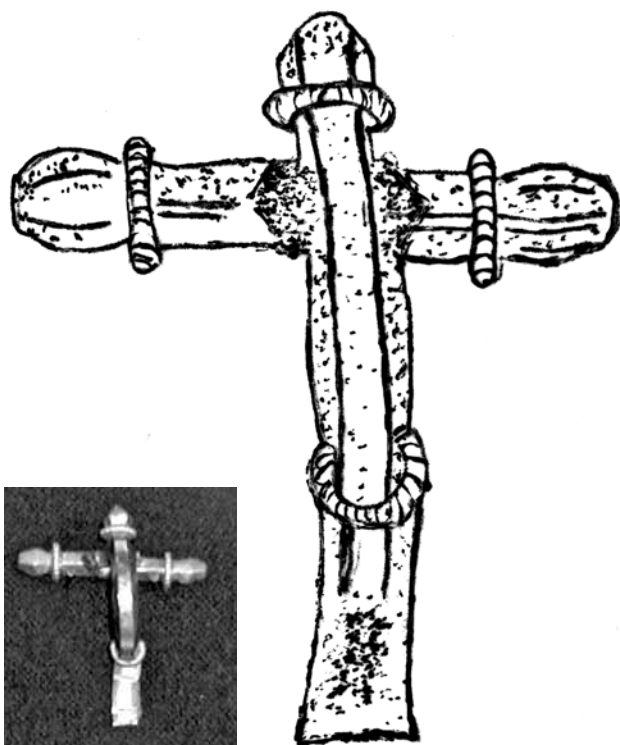
Во локалниот музеј што се наоѓа во самиот локалитет Хераклеја Линкестис се изложени 4 луковичести фибули најдени при ископување. Инвентирани се, но јас не можев да дојдам до податоци каде се најдени. Ги снимивме со

² E. Keller, Die spätrömische Grabfunde in Südbayern (= Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 14). 1971, 34; М. Васић, Осврт на налаз IV века из Ситарчева. Зборник народног музеја, VVII-1, археологија, Београд 2001, 149.

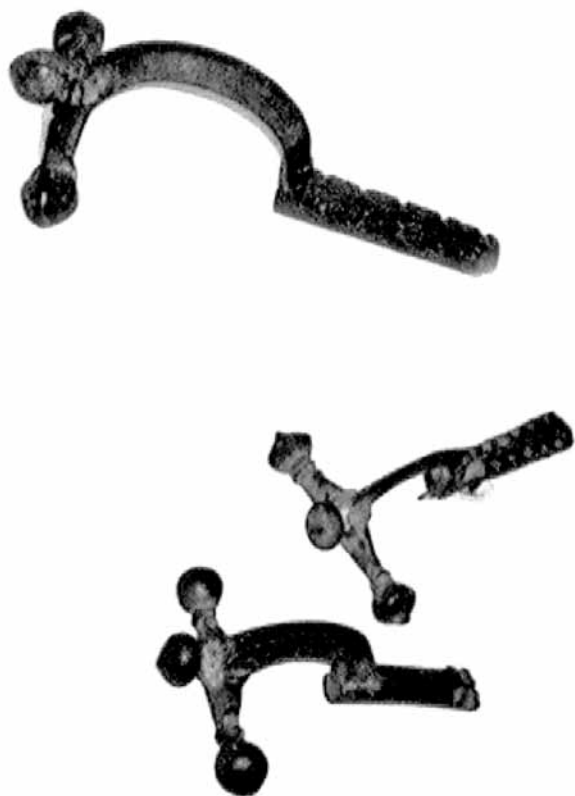
³ Keller. op. cit., 35.

⁴ А. Јовановиќ, О проблеми фибула са појрејшима. Зборник Филозофског факултета, XIII-1, Београд 1976, 48.

⁵ Микулчиќ. op. cit., 1974, 136, note. 63.

Сл. 2 - Секирани, златна луковичестиа фибула
(фотографија и цртеж)
Fig. 2. Sekirani - Golden bilbous with form of garlic

Сл. 3 - Живојно,
три бронзени луковичестиа фибули
Fig. 3. Zivojno - three bronze bilbous with
appearance of garlic

фотоапарат преку стакло, така што немавме можност да ги измериме ширината, должината и тежината. Нумерирањето е дадено на сликата од 1 - 4. Фибулата бр. 1 има попречна греда со шестоаголен пресек, завршува со мазни, на врвот зашилени лукавици, на гредата се наоѓа украс со пластична лента свиткана во "С" спирала, лакот е полукружен и помал од стопата. Стопата е украсена со два пара од по 5 кружни точки. Според Келер, речиси е идентично на 4А.⁶ Фибулата под бр. 2 ја нема попречната греда на која стојат трите лукавици, но според лакот и стопата идентична е на фибулата бр. 1. Фибулата бр. 3 ја има попречната греда со три заоблени луковичести тапи делови (незашилени), гредата е со пластичен украс на "С" спирала, а стопата на крајот е скршена. Според Келер, му припаѓа на типот 3А.⁷ Фибулата бр. 4 е деформирана на попречната греда, нема украси, рамна е целата, длабинатинките што завршуваат луковичесто се само обележани и полукружно изведени, лакот е свиткан - физички оштетен, а стопата е поткината. Според Келер, му припаѓа на типот 1А.⁸

Сепак, мора да кажеме дека од сите овие луковичести фибули, повеќето се нови типови, кои ние приближно ги датиравме според Е. Келер.

Луковичестите фибули не ги поседувале цивили, тие биле одлика на воени лица. Сите досега откриени во Македонија⁹ укажуваат дека нив ги донесле ислужени воени ветерани - офицери во доцната антика, кои за своите воени заслуги место пари, добивале имоти (пензии). Биле погребувани во мали некрополи или поединечни гробови, или во засводени гробници, како истакнати граѓани (заедно со потесното семејство) и со личните предмети (фибулите и др.). Иако во некои женски гробови се најдени фибули од овој тип, тие не и припаѓале на умрената, тука биле ставени по наследен пат.¹⁰ Сметаме дека, најверојатно, луковичестите фибули се првите воени, офицерски чинови.

Матичното подрачје на овие фибули несомнено е средното Подунавје, односно Панонија.¹¹ Таму се откриени околу 100-тина вакви фибу-

⁶ Keller. op. cit., 34 pic. 9.

⁷ Ibid., 34 pic. 6.

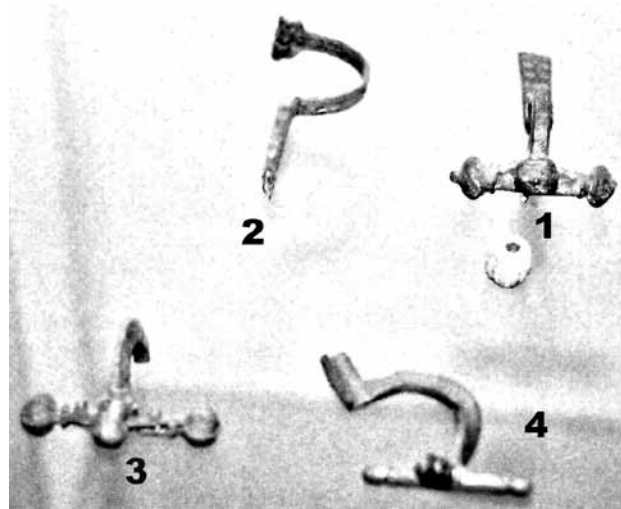
⁸ Ibid., 34. pic 1.

⁹ М. Ивановски, *Еден доцноантички гроб од Таранеш*, *Živa antika* 34/1-2, 1984, 220.

¹⁰ Васић, op. cit., 196.

ли, од кои може да се следи нивниот развој од попусти форми кон посложени. Несомнено,

оттаму овие фибули се прошириле и на југ, на Балканот.¹²

Сл. 4 - Хераклеја, луковичести фибули од локалниот музеј
Fig. 4. *Heraclea Lyncestis* - bulbous with form of garlic from the local museum

Stevče TODOROVSKI

CROSSBOW FIBULAS FROM BITOLA AND ITS VICINITY

Summary

During the 1950's, north of the site *Heraclea*, in vicinity of the Bukovo grave yard, on the plot of the previous "Progres" factory which is part of the necropolis of the Ancient town of *Heraclea Lyncestis* a vaulted tomb existed. However, the tomb is now destroyed with the digging of the channel which collects the water of the former river Kurdeles. In this tomb a crossbow fibula was found (size 9, 8 x 6, 5 cm) which is gold plated and adorned with engraving. Since the middle section of the bow was broken it was filled with plaster cast, and is slightly slanted to the left.

The foot of the fibula on each side is adorned with an engraved strips twisted into "S" spirals, while at the end of the foot, on the left and right side is decked with images of young men, most probably the sons of Theodosius and (Honorius and Arcadius). On the upper side the endings are adorned with three knobs (Zwieblknopffibel) accomplished in niello. According to the typology for crossbow fibulas compiled by E. Keller this one belongs to the no.5 type, namely after the date table from 370-400 AD. These types of fibulas were bestowed to people of merit on important events, to acknowledge the imperial house and its members.

¹¹ Ibid., 191 - 195.

¹² Микулчиќ. op. cit., 1974, 136.

The gold crossbow fibula from the v. Sekirani also deserves a mention, which according to the form has similarities with the no.3 type of fibula, after the E. Keller typology, dated around 340-360 AD.

In the Museum and Institute for Protection of Cultural Monuments in Bitola are housed 3 more bronze fibulas from the v. Zhivojno. The first one is identical with the 4 C type, dated according to Keller to 360-370 AD., the second is identical to the 3B type, dated to 350-360 AD., and the third is a 4A type, dated to the period of 340-360 AD.

In the museum located on the site of *Heraclea Lyncestis* are displayed 4 of the excavated crossbow fibulas. These fibulas have entries; however I was not able to obtain data where precisely they were found. Furthermore, we were not able to obtain measurements, and the photos were made directly from the show case. The numeration is given after the photos (1-4). The fibula no.1 has a transversal arm with a hexagonal cross section, and finishes with polished pointed knobs, the arm is adorned with an "S" twisted band, and the bow is semicircular and smaller than the foot. The foot is decked with two pairs of 5 dotted circles. According to Keller, it is identical with the 4A type. The fibula no.2 is without the transversal arm with the three knobs, but according to the bow, and the foot it is identical with the no. 1 fibula. The no. 3 fibula has a transversal arm with three round knobs, the arm is adorned with "S" type spirals, and the foot is broken at the end. According to

Keller this fibula is belongs to the 3A type. The fibula no. 4 has a deformed transversal arm, has no decoration, its flat, the bow is damaged, and the foot is slightly torn. According to Keller this fibula belongs to the 1A type.

Nevertheless, we must say that from these crossbow fibulas we can determine several new types, which can be dated approximately according to E.Keller.

The crossbow fibulas were not owned by civilians, they were distinctions of army men. All the fibulas of this type which were discovered in Macedonia show that they were worn by the merited war veterans-officers of the Late Antiquity, who for their military achievements instead of money were bestowed with property (pensions). These merited men were buried in small cemeteries or separate graves, and in vaulted tombs (together with their family) and with their personal belongings (fibulas and etc.). In spite the fact that these types of fibulas were discovered in some female graves, it shows that they were placed with the deceased as heirlooms. We believe that the crossbow fibulas were probably the first insignia for the rank of the military officers.

The homeland of these fibulas no doubt is the region of the middle flow of the Danube River, namely Pannonia. In this region over 100 fibulas of this type have been discovered, showing the different development phases, from simple to elaborate forms. It is certain that these fibulas spread from this region southward to the Balkans.